

LLORENÇ CAPDEVILA

Li deien Caracremada

Empúries

Llorenç Capdevila

Li deien
Caracremada

Editorial Empúries

Barcelona

Primera edició: febrer del 2024

© Llorenç Capdevila, 2024

© d'aquesta edició: Edicions 62, s.a.
Editorial Empúries
Diagonal, 662-664 – 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.editorialempuries.cat

Fotocomposició: Grup62
DIPÒSIT LEGAL: B. I. 164-2024
ISBN: 978-84-19729-19-4

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor.
La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries.

En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement.
A Grup62 agraiem que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.
Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

CAPÍTOL 1

(La Creu de Mosquerola, 21 de febrer de 1945)

Els pares han anat a Balsareny i han dut taronges. La Núria no se'n sap avenir. La mare li ha promès que si s'acaba les sopes escaldades se'n podrà menjar una de sencera, del primer galló fins a l'últim. A la Núria li agraden molt, les taronges. I no n'arriben pas gaire sovint, al mas de Mosquerola.

En canvi, les sopes no, que no li agraden.

—Qui menja sopes se les pensa totes!

El pare li repeteix aquest refrany quan veu que arrufa el nas davant d'un plat amb rosegons de pa escaldats. El Mingo de Mosquerola ho diu cada vegada que la mare els serveix aquesta menja. El plat fumeja davant seu, tot desprenent aroma de timó, i la Núria es disposa a fer un esforç. Perquè no resultin tan dessaborides, la mare hi escampa un raig d'oli per sobre. De vegades hi aboca un ou, que es cou amb la mateixa aigua bullent, i tot plegat adquireix gust i consistència i a la Núria no se li fa tan costa amunt menjar-se el plat de sopes. Però d'ous, encara que les gallines en ponguin cada dia, només en men-

gen molt de tant en tant, perquè per poc que puguin els porten a vendre a Balsareny, a Súria, a Sallent o a Santpedor. Tot seguit, la dona desa el setrill, es frega les mans al davantal i mira que tot estigui en ordre, abans de seure a taula.

El Joan, que també deleja per menjar-se una taronja, endrapa grosses cullerades i en un no res haurà escurat el plat. El nen no fa tants escarafalls com sa germana, davant d'un plat de sopes. Sempre té gana i li agrada tot. Com diuen que ha de ser. És clar que ell és el gran, perquè ja té deu anys. La Núria en farà sis el mes que ve.

La tieta Dolores, que té una edat de molt difícil calcular i que, en el fons, és com si fos una criatura més, seu en una punta de la taula, a l'altre extrem d'on seu el pare, i somriu. No deixa mai de somriure, la tieta. Fins i tot quan plora conserva una ganyota enriolada i estranya. És com una nena gran, que no diu mai res, somriu sense estar contenta i, de vegades, quan alguna cosa no li surt del dret o algú la renya, udola com un cadell desemparat. Menja a poc a poc, perquè li costa agafar la cullera i encara més posar-se-la a la boca, i quan menja sopes el líquid li regalima per la comissura dels llavis i li xopa la barbeta, el coll i el pitet. La mare, amb tota la paciència del món, com si es tractés d'un altre fill, li passa el tovalló per la cara i li eixuga els morros amb un gest afectuós.

La Núria estima la tieta amb bogeria. Potser no hi ha ningú al món a qui estimi tant. Li fa unes abraçades llargues i càlides, la pentina i l'amanyaga, com faria amb una nina de mida natural. I li fa petons a cada moment. I la tieta somriu. Sempre somriu —fins i tot quan plora— i es belluga endavant i endarrere, asseguda a la cadira, com si

un d'aquells motors que activen els telers la mantingués en moviment constant.

Després de sopar, un cop la mare ha fregat els plats i ha endreçat la taula, es col·loquen tots cinc a la vora del foc —els grans al banc o a l'escambell i els menuts a terra, al costat de la Perla, que dormisqueja—, amb una taronja cadascun. El pare, el més ràpid a l'hora de desballestar la seva, en llença les peles al foc i la cuina s'omple d'una fragància cítrica i enèrgica, que no té res a veure amb l'olor aspra i humida, barreja de cendra i fongs, habitual del mas a l'hivern. La mare, primer de tot, pela amb el ganivet les taronges de la tieta Dolores, que no sabia com posar-s'hi, i de la Núria, que encara no té els dits prou hàbils ni prou forts per fer-ho ella. El Joan s'hi esforça tant com pot, perquè vol sortir-se'n sense ganivet, només amb els dits, com el pare, i tots riuen —ell també— de la seva poca destresa quan acaba amb les mans ben molles i apgaloses.

—Ets un sapastre!

Són dolces i saboroses, les taronges que els pares han portat de Balsareny, i les gaudeixen amb delit mentre s'expliquen el que han fet durant el dia.

—Em podíeu haver portat un tebeo —es lamenta el Joan, que tenia l'esperança que es repetís la sorpresa d'aquell cop que, a finals de juny, els pares van passar per cal Carter a comprar diaris i revistes i li van comprar un d'aquells quaderns amb dibuixos que enraonen i que ja s'ha llegit tants cops que podria repetir els diàlegs de memòria.

—Avui no és pas el dia del teu sant, marrec —aclareix el pare.

—A cal Carter hi havia la Trudes del Quildo —recondueix la conversa la mare—, i portava el pentinat de moda. Un d'aquells monyos alts i estarrufats que en diuen *Arriba España*. No sé pas com se'l fan aguantar.

—De moda entre els falangistes, deus voler dir —matisa el pare, amb el posat sorrut que sempre fa quan sent parlar dels de cal Quildo.

—Sí, és clar.

—I t'ha dit res?

—Sempre fa el paperot, aquella gata maula. Se m'ha acostat amb molts bons modos, com si fóssim amigues de tota la vida. Ja saps com n'és, de falsa. I m'ha demanat, com és, Ramona, que compres aquesta revista?

—Quina revista era?

—No t'ho sé dir, ves. Prou que saps que de llegir en sé tant com tu, Mingo. És una que m'ha semblat que, pels retrats, portava notícies d'ara. S'hi veia el Franco saludant amb la mà, i, en una altra foto, aquella artista tan xamosa que vam veure quan per Sant Roc van fer cine a la plaça...

—La Imperio Argentina?

—Això mateix.

—I què li has contestat, a la Trudes?

—El primer que m'ha vingut al cap... que la comprava per a uns parents de Barcelona, que els teníem de visita i s'avorrien, tot el dia a casa. També he agafat un parell de diaris.

—Aquest coi de falangistes són com fures, han de fofre el nas a tot arreu.

—Ja ho pots ben dir. S'han fet amos de tot i es creuen amb dret d'interrogar-te al mig de la botiga i fer-te

sentir com si patissis una malaltia de les que s'encomanen.

—I nosaltres... a creure i a fer bona cara.

—Que podré anar a estudi, demà? —interromp el Joan.

—No, bonic, ja ho saps —intervé la mare, agafant-li la barbata amb un gest amorós—. Mentre tinguem gent t'has de quedar a casa, que hi ha massa feina.

—Demà hem de plantar cebes —afegeix el pare.

Al cap d'una estona se'ls uneixen el Ramon i el Teófilo, dos nois que van arribar fa un parell de dies, provinents de França, i que dormen a la pallissa del mas. Un d'ells duu sota el braç la revista de la qual la mare parlava fa un moment. No són parents, però la Núria no sabia dir quin relació tenen amb els de Mosquerola. Els xicotets es freguen les mans perquè a fora fa un fred que pela. El Ramon és de Sant Vicenç i el Teófilo va créixer a Sallent, en una família provinent de Múrcia que van arribar, com tantes altres, per treballar a les mines de potassa. Però ara, des que es va acabar la guerra, tots dos viuen a França gairebé tot l'any i quan venen, pel que es veu, s'han d'amagar perquè no els descobreixi la Guàrdia Civil. És el primer cop que s'hi estan, a la Creu, on de tant en tant n'acullen altres com ells. El Mingo i la Ramona no saben què venen a fer ni els ho han preguntat, com no ho pregunten mai a ningú, perquè és millor no saber-ho. La Núria troba que són molt simpàtics i el Joan, que de primer només els espiava de lluny, perquè li feien por, a poc a poc els ha anat agafant confiança i aquesta tarda un d'ells, el Teófilo, li ha

deixat sostenir un moment la seva metralleta, petita i lleugera. Per més que el murcià ha assegurat que no hi havia cap perill, que l'arma tenia el fiador posat, a la mare no li ha fet gens de gràcia veure el fill jugant a fer de guerriller. Però no ha dit res.

La Núria i el Joan tenen instruccions de no parlar-ne amb ningú, d'aquests dos homes. Han de fer com si no hi fossin. Ni tan sols ho poden dir als de la Casamitjana, amb qui els de Mosquerola són mitgers i veïns. I això que la nena es mor de ganes d'explicar-ho a la Montserrat, la petita d'aquella casa, que és la seva millor amiga. Ni el Joan ni ella no acaben d'entendre per què aquells dos nois tan simpàtics han de viure amagats, com si fossin empesats o delinqüents, encara que el nen, que ja té deu anys, sent converses i lliga caps i un dia va explicar a sa germana que comença a entendre que al món no es tracta a tothom de la mateixa manera, que sospita que tot plegat té alguna cosa a veure amb la guerra, amb qui la va guanyar i, sobretot, amb qui la va perdre.

—Són guerrillers comunistes —va sentir la Núria que un dia el pare li deia a la mare, en veu baixa.

—Mentre paguin bé —havia replicat la dona—, com si són dimonis de l'infern.

El Ramon i el Teófilo seuen amb ells, l'un a terra i l'altre en un escambell, amb els braços estirats endavant i els palmells oberts a un pam del foc, per escalfar-se. El Ramon és més aviat escanyolit, però la caçadora que porta, que li va un parell o tres de talles gran, el fa semblar fins i tot una mica corpulent. El Teófilo, que fa un pam més que el seu company, és alt i ferm, i té una cicatriu al llavi superior —una durícia fosca, com una petita fletxa,

que li estira el llavi amunt, gairebé fins al nas— que la Núria no pot deixar de mirar. Tots dos van calçats amb les espardenyes que els masovers els han dut de Balsareny. Han deixat les metralletes a l'entrada, per respecte als amfitrions, tot i que cadascun conserva la pistola al cinturó. No se sap mai. La mare els allarga un parell de taronges, que els xicots agraeixen com si es tractés d'un regal, encara que, al capdavall, les hagin pagat ells.

No saben gaire què dir-se i es queden una estona tots callats: la tieta Dolores va movent-se endavant i endarrere, la mare s'ha posat a fer mitja, el pare resta pensarós i el Joan i la Núria empipen la Perla, la gossa blanca, peluda, vella i pacífica que, sobretot quan fa fred, no es mou del costat del foc. De sobte, el Teófilo, que és un sac de nervis i ja se li veu que no pot aguantar gaire estona en silenci, comença a marcar un ritme pausat picant de mans, i ençeta una cançó amb aire més aviat trist, però amb una lletra plena d'esperança revolucionària.

*Por llanuras y montañas
guerrilleros libres van,
los mejores luchadores
del campo y de la ciudad...*

El Ramon es posa a acompanyar-lo, amb el puny alçat, cada cop que arriba al final d'una estrofa i repeteix els dos darrers versos. La Núria i el Joan deixen estar la Perla i es queden mirant, embadalits, com aquells dos forasters desgranen cada estrofa amb un sentiment profund, en una demostració de la força de la música com a eina per unir els cors a favor d'una causa.

*Ni el dolor ni la miseria
nos harán desfallecer.
Marcharemos adelante
sin jamás retroceder...*

Quan acaben, tots es posen a aplaudir. Fins i tot la tieta Dolores, que imita els seus parents amb entusiasme i poca traça, i a la seva manera també la Perla, que dreça el coll, aixeca les orelles i mou la cua.

—A Bossòst cantàvem aquest himne nit i dia —assegura el Ramon.

—Ens el va fer aprendre el capità de la brigada... —afegeix el Teófilo, mentre pica amistosament l'espatlla del company—. Allà ens vam conèixer, *este y yo*.

Si no fos per les pistoles, semblaria una escena familiar. Xerren i riuen. El pare treu l'ampolla de ratafia i els demana detalls de la invasió fallida de l'octubre passat a la Vall d'Aran, de la qual, ni al poble ni enlloc, ningú no en parla. Els guerrillers, després d'aixecar els gots i demanar salut i llibertat, expliquen que els capitostos del Partit no haurien d'haver ordenat la retirada, que els milers d'homes venien disposats a tot. La idea era instaurar un govern de la República a Viella, esperar el suport de les forces aliades i començar la recuperació de tot el territori espanyol.

—Vam arribar mig enganyats, amb l'objectiu de fortificar la Vall, aïllar-la i constituir un govern provisional que provocaria un conflicte armat i obligaria els aliats a intervenir per acabar amb Franco. I érem uns quants milers!

—Ens van dir que a Espanya ens esperava tothom amb els braços oberts.

—Però la gent de la Vall no ens va acollir com esperàvem.

—Ens tenien por. I això que per allà on passàvem deixàvem clar que la nostra lluita és contra Franco, contra els falangistes i contra el règim opressor... No contra *la gente del pueblo*, pagesos i treballadors, tinguin les creences que tinguin... Els pagàvem tot lo que ens donaven, i ja sabeu que paguem bé...

—Ens jugàvem la pell per ells, però ens giraven l'esquena.

—La nostra lluita no va contra el poble, és per la llibertat del poble oprimint!

—I la lluita no s'ha acabat —afegeix el Ramon, a tall de sentència—. A Franco li farem la pell qualsevol dia, els feixistes es cagaran a les calces i el poble tornarà a manar.

—Per això sou aquí, per matar Franco? —demana el pare, amb una imprudència de la qual s'adona massa tard.

Els guerrillers es miren i callen. Queda clar que no pensen respondre la pregunta. Les seves missions sempre són secretes. Al cap d'un minut, el Teófilo es pessiga la cicatriu del llavi i fa un senyal al seu company per indicar que comença a ser hora de retirar-se a la pallissa, que demà serà un altre dia i els seus dies, quan es mouen en la clandestinitat, són plens d'incerteses i cal afrontar-los amb el cap ben clar.

La Núria dorm a l'habitació dels pares. Tot i que fa estona que és al llit, aferrada a l'ampolla folrada de llana i plena d'aigua que ja és més tèbia que calenta, li costa d'adormir-se.

Tanca els ulls i resa un parenostre rere l'altre, com li va ensenyar la padrina que havia de fer quan no pogués agafar el son, però no hi ha manera.

Els pares tampoc no dormen. Des que s'han colgat sota les mantes, no han parat de fer soroll. Primer, alguns esbufecs esmorteïts i un parell de gemecs ofegats. Després, s'han posat a enraonar i la Núria, que es fa l'adormida però encara no ha pogut aclucar l'ull, sent que parlen del perill que representa amagar guerrillers i tenir el celler ple d'armes.

—Algún dia tindrem un disgust, Mingo.

—Per què?

—Els civils...

—No, dona, no. Què vols que hi vingui a buscar, la Guàrdia Civil, a la Creu de Mosquerola?

—Prou que en ve alguna parella, cada dos per tres.

—És clar. I per això quan es presenten els hem de tractar bé i oferir-los un petricó de vi i algun bocí de vianda... Que aquests sempre tenen un budell buit. Així no sospitaran mai de nosaltres. A més, l'última cosa que volen és ensopegar amb un grup de bandolers armats. Pensa que, per més fills de puta que siguin, també tenen dona i criatures, i volen salvar la pell.

—Vas molt confiat, tu... Jo no em quedaré tranquil·la fins que els de la pallissa siguin fora i ben lluny.

—Em sembla que demà a la nit han d'arribar companys seus i demà passat o, a tot estirar, l'altre, tiraran avall... Per mi que n'estan preparant una de grossa. Ja has vist la cara que han fet quan he demanat per què havien vingut.

—Tu també, quins acudits! No em vull ni imaginar què passaria si els descobrissin.

—No passis ànsia.

—No estan per romanços, els civils. La mateixa por els fa perillosos. L'altre dia, a la botiga, vaig sentir una dona que parlava del que va passar no fa gaire en una masoveria abandonada de Coaner, a Sant Mateu...

—Alguna cosa me'n va explicar mon cosí. Diu que se'n van carregar tota una partida, deu o dotze. Però també m'han explicat que aquells s'havien deixat veure pel poble i algú ho devia denunciar.

—Hem d'anar amb peus de plom.

—Sí. Les imprudències es paguen cares.

—I la conversa que he tingut avui amb la Trudes del Quildo m'ha deixat neguitosa.

La Núria no acaba d'entendre de què parlen. Ella encara és petita per saber gran cosa dels perills que no es veuen a venir. No sap gaire en què s'ocupen els guàrdies civils ni té cap record de la guerra. No coneix els riscos de parlar més del compte ni el poder que han adquirit algunes famílies. Viu en la felicitat dels ignorants, que és el que li correspon amb encara no sis anys, però quan finalment s'adorm ho fa amb el cor una mica trasbalsat. I és potser per això que somia unes ombres fosques que l'envolten i l'assetgen; i somia amb la Perla, que udola com un llop; i amb la tieta Dolores, que ja no riu i està seriosa; i amb els pares, que no la senten quan els crida. I una por estranya, profunda, inexplicable, l'acompanya fins que surt el sol.

Quan es desperta està suada i plora no sap ben bé per què.

—Què passa, baldufa? —La mare ja fa estona que feineja i ha entrat a l'habitació quan ha sentit els sanglots.

—Tinc por.

—Tranquil·la, bonica. —L'amanయా i li fa un petó—. Has tornat a somiar coses lletges, oi? —La nena fa que sí amb el cap, mentre ensuma nas amunt i s'eixuga una llàgrima amb el puny—. Au, aixeca't, que esmorzaràs amb nosaltres.

El pare i el Joan ja són a taula, a punt per fer el primer àpat consistent del dia. S'han llevat d'hora per anar a donar menjar a les bèsties. La tieta Dolores somriu de la seva cadira estant i va movent l'esquena endavant i endarrere. La tenen lligada, amb un drap que li encercla la cintura, perquè no caigui. La mare menja alguna cosa a peu dret mentre frega els estris que han embrutat els dos guerrillers que hi ha a fora. Ells han estat els primers d'esmorzar i ara fan guàrdia davant la porta de la banda nord, vora les tines. Amb tota la família al seu voltant, la Núria se sent segura i sembla que la por causada pel malson es comença a esvaïr. Tots cinc mengen pa amb arengada, envoltats per una serenor acollidora i reconfortant. El pare aixeca el porró i fa un trago llarg. El Joan se'l mira, ple d'admiració. La mare eixuga els morros de la tieta. A la Núria no li agrada gaire, l'arengada, però vol acabar-s'ho tot perquè encara li agrada menys que el Joan li digui llepafils.

Llavors, com si el destí volgués mostrar que els moments de pau no són més que un miratge de bonança que anuncia la tragèdia inevitable, tot plegat es capgira i s'esdevé l'escena que canviarà, per sempre més, la vida de la Núria i la del Joan, una nena de cinc anys i un nen de deu

que no estan preparats, ni de bon tros, per a allò que està a punt de passar.

—Calleu! —diu de sobte el pare, que inclina el cap per escoltar millor el que passa fora, d'on arriba agitació de veus i corredisses.

En aquell moment, una ràfega de trets s'imposa per damunt del renou llunyà. Pels cops secs, no hi ha dubte que algunes bales han impactat a la façana, just a l'altre costat de la paret que tenen al davant. La Núria, que és a prop d'una finestra, guaita cap a fora i veu el cos del Teófilo estirat a terra, al costat d'una tina, amb el cap obert i un bassalet de sang que es va escampant al seu voltant, com una aura macabra. Del Ramon només n'aconsegueix distingir les cames, perquè el seu, de cos, que també jau a terra, ha quedat més apartat i el marc de la finestra impedeix que la Núria el pugui veure sencer. El reconeix, però, perquè va calçat amb les espadenyes que ahir els pares li van dur de Balsareny.

—Nens! Veniu cap aquí, de seguida!

La mare, d'una revolada, agafa la Núria a coll i pren el Joan pel braç.

A partir d'aquest instant, tot passa molt de pressa.

Senten soroll de passos fermes, procedents de les escales que puguen de la porta principal, la que dona a migjorn. La mare empeny els fills cap al rebost. Un cop a dins, planta la cara desencaixada a un pam de la de les criatures, prem l'espatlla dreta del Joan i agafa la Núria pel clatell, i els adverteix, amb la màxima severitat que li permet el trasbals que porta a sobre:

—No us mogueu d'aquí!

La dona gairebé no té temps de girar-se que es troba

amb quatre o cinc homes amb uniforme verd oliva que acaben d'entrar a la cuina i l'apunten amb el fusell. Al pare l'han tombat a terra d'un cop de culata. La tieta Dolores udola, desesperada, fins que un d'aquells guàrdies civils la fa callar amb un parell de mastegots que la deixen atuïda. La mare suplica alguna cosa, amb els braços doblegats i els punys enllaçats a l'altura del pit, com si resés.

La Núria comença a tremolar, com si tornés a viure en el malson que l'ha terroritzat aquesta nit. El Joan s'ha assegut en un racó del rebost, amb l'esquena a la paret, i s'abraça amb força les cames plegades contra el pit, amb els ulls tancats, plorant. La Núria, en canvi, s'ha quedat dreta vora la porta, amb els ulls ben oberts. I, encara que s'estimaria més fugir cap a un racó i girar la cara per no veure res, no se sent capaç de moure's i acaba sent testimoni de tot el que passa a la cuina.

Veu com un d'aquells homes agafa la mare pels cabells i l'arrossega fins a posar-la al costat del pare, que té la cara plena de sang. Veu com els fan preguntes i els pares fan que no amb el cap. Veu com els peguen, una vegada i una altra, i com els criden, fins i tot com els escupen. I, finalment, veu com el que mana més —a qui ha sentit com un altre l'anomenava *sargento*— els apunta amb el fusell i dispara, a boca de canó, una ràfega de trets, primer sobre la mare i a continuació sobre el pare. I, encara, per assegurar-se'n, treu la pistola i els engega el tret de gràcia, directament al cap. Un seguit de detonacions que ressonen per tota la casa fins a convertir-se en un xiulet permanent.

I, després de veure i sentir tot això, la Núria nota com una mena de força estranya la paralitza, com si de sobte

una glaçada fulminant cobrís les rajoles i se li enfilés pels peus, per les cames, per la cintura, pels braços, pel coll, per la cara, entrés a dins dels ulls, pel nas, per les orelles i, finalment, s'obrís pas entre els llavis, acabés entrant a la boca i la congelés també per dintre.

Quan, d'aquí a una estona, arribi l'amo de la Casamitjana —que, a banda de ser mitger, amic i veí de la gent de Mosquerola, és també el jutge de pau de Castellnou—, trobarà els infants allà mateix, al rebost.

Trobarà el Joan assegut a terra, plegat com una petxina, amb el cap enfonsat entre les cames, sanglotant.

I trobarà la Núria plantada rere la porta mig oberta, des d'on ha estat testimoni de tot el que ha passat, d'un horror impossible d'assumir... I la trobarà rígida, glaçada, impassible, sorda i muda.